

Дем'яненко Н.Б., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

**ЕТНОКУЛЬТУРНА СКЛАДОВА У СТРУКТУРІ
ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ЗНАЧЕННЯ
(на матеріалі польської мови)**

У статті запропоновано розгляд семантичних особливостей фразеологічних одиниць польської мови, які опосередковано відбивають систему знань та цінностей лінгвокультурної спільноти, а також життєве середовище поляків.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, внутрішня форма фразеологічної одиниці, етнокультурний семантичний компонент.*

У сучасній лінгвістичній науці питання фразеології мови є традиційними і актуальними, оскільки фразеологічні одиниці містять у собі сукупний досвід, демонструють спосіб життя і географічне положення, а також історію і традиції певної спільноти. Адже саме фразеологічні одиниці найбільш яскраво відображають національну культуру та світогляд певного народу.

Наша стаття присвячена дослідженню семантики фразеологічних одиниць (ФО) польської мови, у яких залучено образ, пов'язаний з етнокультурним фрагментом життєвого світу поляків. "Етнокультурна своєрідність ФО усвідомлювалася дослідниками з моменту зародження фразеології як окремої філологічної галузі, проте у становленні сучасних поглядів на етнокультурні аспекти ФО є дуже важливим досвід класичного та посткласичного періодів розвитку фразеології" [Нагорна 2008, 3], оскільки саме у ці періоди було введено категорію фразеологічного значення (В. Л. Архангельский, В. В. Виноградов, О. В. Кунін, В. М. Телія), закладено основи дослідження його вмотивованості (В. В. Виноградов, В. П. Жуков, О. В. Кунін), визначено основні одиниці фразеологічного складу мови (В. Л. Архангельский, В. В. Виноградов, О. В. Кунін) та встановлено основні типи ФО (Н. М. Амосова, В. В. Виноградов, О. В. Кунін, Б. О. Ларін, О. І. Смирницький). Розглядаючи лінгвокультурний аспект зазначимо, що культурна інформація, яка зберігається у внутрішній

формі фразеологічної одиниці, надає фразеологізму національно-культурний колорит.

Особливу роль у формуванні мовної картини світу, на наш погляд, відіграє фразеологія. В образному змісті складу фразеологізмів мови втілене культурно-національне світосприйняття. Адже недаремно ці образи закріпилися в словниках і свідомості людей, зберегли своє значення і актуальність. Ймовірно, цьому послужили близькість образів фразеологічних одиниць до поглядів народу, їх точність і яскравість. Як відзначає В.Н.Теля, "сами фразеологические единицы приобретают роль культурных стереотипов" [Теля 1999, 48]. У мові закріпилися і набули значення фразеологізмів саме ті звороти, які асоціюються з культурно-національними еталонами. За системою фразеологічних одиниць стоїть культура [Там само, 49].

Мета нашої розвідки полягала у з'ясуванні ролі етнокультурного компонента в семантичній організації польських фразеологізмів. У нашій статті ми розглядали етномарковані фразеологізми, тобто такі, що апелюють до уявлень носіїв мови про той або інший феномен національної культури – духовної або матеріальної. Важливе місце тут займають такі фразеологізми, у яких зосередилось те, що можна назвати узагальненим образом польського національного характеру. Причому слід підкреслити, що тут не йдеться про те, що можна назвати етнічним стереотипом поляка (типу *Polacy są Włochami* рólносу "про польську гарячковість, нерозсудливість"), ні, тут йдеться про те, що можна було б назвати таксономією й типологією різних афективно-емоціональних характеристик (властивостей і станів), які містяться у тому компоненті польської мовно-етнічної картини світу, що представлений польськими фразеологізмами (Див. Дем'яненко 2012, 81).

Типами мовних одиниць етнокультурного змісту польських фразеологізмів можуть бути: 1) антропоніми (імена історичних осіб, типові польські імена та імена фольклорних і літературних персонажів). Так, наприклад, у більшості ономастичних ФО антропонім зберігає зв'язки зі своїм етимомом (антропонімом у вільному вживанні). У складі фразеологізму антропонім може мати такі ж семи, як у мовній системі або у конкретній контекстній реалізації. Важливо, що саме ця антропонімна сема переважно буває провідною в мотивації значення всього фразеологізму. Наприклад, значення "абсурдність чогось", яке має ФО *Tak to prawda, jak dziad Magda, a baba Grzegorz*, мотивоване тим, що

мовна система закріплює за кожним чоловічим іменем сему "чоловік", а за жіночим – "жінка"; значення ФО *Zobaczmy, co na to Czaplic* – "сумніви щодо чийось учинків чи дій; неостаточне визнання чиєїсь правоти чи провини" – мотивоване тим, що в одному з численних мовленнєвих контекстів антропонім *Czaplic* може виступати в значенні "правник" (букв. "побачимо, що на це правник") [Кравчук 2003, 187]; 2) топоніми, серед яких виокремлюються назви вулиць, районів та установ Польщі. Наприклад, ФО *wypawić się na Brydno* – "померти", *Brydno* – назва кладовища; фразеологізм *nosić (wozić) wodę do Wisły, zawracać kijem (patykiem) Wisłę* – "нічого не робити, марно витратити час, байдикувати", *Wisła* – назва річки.

За типом знання, необхідного для розуміння значення ФО у повному обсязі, Нагорна О.О. поділяє досліджені ФО на чотири групи: "(1) ті, що відбивають у свідомості мовної особистості "типовий" фрагмент реального світу (культурні еталони, етнічні стереотипи та національні символи); (2) ті, що пов'язані зі знанням міфології та ритуалів (народні легенди та повір'я, звичаї і традиції); (3) ті, що вмотивовані знанням культурно значущих прецедентів (прецедентні ситуації та тексти або висловлення); (4) ті, що потребують мовного знання (особливостей мовної форми та правил її застосування)" [Нагорна 2008, 16]. Ми ж поділили наш фразеологічний матеріал на 2 групи: 1) фразеологічні одиниці, що відбивають у свідомості мовної особистості типовий фрагмент реального світу (культурні еталони, етнічні стереотипи та національні символи). Етнімі – це найцінніший матеріал для вивчення національної культури народу. Про це свідчать праці С. Велькової, Л. Даниленко, А. Івченка, А. Кравчук, Т. Орлось, В. Пісаркової, Г. Поповської-Таборської та інших учених. Культурні еталони, етнічні стереотипи та національні символи дають найбільш повне уявлення про мовну картину світу певного народу (наприклад, у фразеологічному звороті *Mądry Polak po szkodzie* назва народу *Polak* виступає як узагальнена назва етнічної спільності); 2) ФО, пов'язані зі знанням звичаїв та ритуалів (народні легенди та повір'я, традиції). Так, фразеологізм *biegać jak kot z ręcherzem* – "не могли знайти собі місце, бути нетерплячим, нервовим" – пов'язаний із давніми забавами сільських хлопців, які після того, як заріжуть свиню, з висушеного сечового міхура робили собі м'яч (треба зауважити, що м'яч, особливо шкіряний, був колись ексклюзивним товаром і мало у кого він був). Хлопці ж використовували цей міхур і з іншою метою: прив'язували коту до хвоста і спостерігали, як бідна

тваринка не могла знайти собі місце, бігала і шаленіла. Фразеологізм *smalić cholewki* – "залицятися до дівчини" – пов'язаний із звичаєм натурати сажею чоботи перед побаченням.

У деяких випадках лексеми, що утворюють фразеологічний зворот, у своїх прямих значеннях уживаються для позначення просто фізичної праці чи дії людини, яку та виконує у різних ситуаціях і випадках. Семантичні зміни, пов'язані з перетворенням такого вільного словосполучення у фразеологічний зворот, полягають у значному розширенні його семантики, у результаті чого словосполучення набуває переносного, образного значення, яке вказує не на будь-яку фізичну діяльність людини, а саме на її поведінку, риси характеру, ставлення до інших людей, тобто на його внутрішні ментальні характеристики: *stać / stanąć w kącie; mieć grunt pod nogami; iść prawą drogą; siedzieć cicho; być / pozostać w cieniu; zadzierać nos do góry; siedzieć za piecem; szukać dziury w całym* тощо. Іноді фразеологічні звороти цього типу утворюються з вільних словосполучень, що позначали фізичні дії людей, пов'язані з їхніми стосунками: *zaglądać / zajrzeć (komu) do garnka; nie dać sobie w kaszę dmuchać; cudze garnki wylizywać; patrzeć przez okulary czyjeś albo czegoś*. Перетворившись у фразеологічні звороти, ці словосполучення стали позначати не фізичні дії людей, що супроводжують міжособистісні стосунки, а внутрішню сутність власне особистості, що впливає з цих взаємовідносин. У деяких випадках фразеологічні звороти означеного типу утворилися на основі вільних словосполучень, які мали спеціальне термінологічне значення і вживалися для окреслення спеціальних дій, пов'язаних із певним видом діяльності: *nabić w armatę i wystrzelić* (військова справа); *dawać sobie większe tony, mieć / przybierać tony, grać pierwsze skrzypce* (музика); *trzymać rękę na pulsie* (медицина); *robić dramat z wszystkiego, odegrać, odgrywać rolę wielką, ważną, kryć (pod) maską, nosić maskę* (театр). Частина фразеологічних зворотів утворилась у результаті вживання для позначення дій і поведінки людини словосполучень, які у своєму прямому значенні виражають поведінку тварин, птахів чи комах: *mieć żółto w dziobku, chować łeb w piasek, chować głowę w piasek, być oblatanym po świecie, siedzieć krukiem, bujać z kwiatka na kwiatek, mieć / poczuć skrzydła u ramion, okryć się / pokryć się skorupą, zwinąć się / zwijać się w kłębek, bujać w obłokach*.

Досить значна кількість фразеологізмів відзначається тим, що вони мають лише ідіоматичне образне значення (зокрема, в основі їхньої семантики може лежати образне порівняння); відповідно,

вони, на відміну від розглянутих типів, не мають корелятивних вільних словосполучень із дослівним змістом, на основі якого й виникає вторинне фразеологічне значення, оскільки дослівна композитивна семантика такого словосполучення суперечила б реальним співвідношенням предметів і явищ дійсності: *nie mieć własnej twarzy, nie wyjść / nie wylecić, nie wypaść sroce spod ogona, trzymać nerwy w garści, tkwić w czym po uszy, fałsz nie powstał na czyich wargach, głupstwa kogo trzymają, na błoto siekierę ostrzyć, kleпка się komu zepsuła, widłami komu w głowie układano, komuś wróble gnieźdzą się w głowie, pokręciło komu w głowie, robić z muchy słonia, z igły robić widły*. Слід зазначити і таку групу фразеологізмів, у складі яких є обов'язкові компоненти *mieć* та *w głowie*: *mieć siano w głowie, mieć sieczkę w głowie, mieć fumu w głowie, mieć zajączka w głowie, mieć myszki w głowie, mieć chaos w głowie, mieć klin w głowie, mieć młynka w głowie, mieć źle w głowie, mieć niedobrze w głowie, mieć wiatr w głowie*. У таких зворотах у результаті вживання змінних компонентів у переносному значенні теж створюються словосполучення, які не можуть вживатися у прямому сенсі. Особливе місце займає група фразеологічних одиниць, у складі яких є порівняння, виражене сполучником *jak, niby* або *jakby*: *jakby wszystkie rozumy pojadł, jakby w czapce bobrowej chodził, siedzieć jak tabaka w rogu, siedzieć jak mysz na pudle, zamknąć / zamykać się jak ślimak w skorupie, wić się jak chrobąszcz na szpilce, kręcić się jak chorągiewka na dachu, pracować jak dziki osioł*. У більшості цих фразеологізмів об'єктом порівняння виступає назва тварини, птаха чи комахи, тобто внутрішні характеристики людини порівнюються з якоюсь конкретною, найважливішою особливістю поведінки тварини, птаха чи комахи. Лише незначна кількість зворотів має об'єктом порівняння предмет чи людину, яким властиві певні риси (*uczepić się jak pijany płotu, uczepić się jak tonący deski, pracować jak zegarek*).

Таким чином, можемо зазначити, що корпус фразеологізмів із польським етнокультурним семантичним компонентом складається з одиниць, у яких етнокультурний складник пов'язаний із когнітивним компонентом фразеологічного значення. Показниками етнокультурного змісту фразеологізмів можуть бути антропоніми, топоніми або реалії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Даниленко Л. І. Національно-культурна семантика чеської фразеології. Київ, 2000.

2. *Демяненко Н.Б.* Мовна гра як засіб відображення етнокартини світу в польській фразеології // Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. – 2012. – Т. 25 (64), № 2 (1). – С. 81–86.

3. *Івченко А. О.* Етнічні стереотипи в українській фразеології. Харків, 1996. С.204-207.

4. *Кравчук А. М.* Етноніми в системі польської фразеології: польсько-українські паралелі // Українська мова. 2003. Вип. 2 (7). С.78–86.

5. *Нагорна О. О.* Етнокультурні особливості семантики англійських фразеологізмів (на матеріалі британського варіанту англійської мови) / О.Нагорна // Автореф. Дис.. канд. філол. наук. Одеса, 2008. – 23 с.

6. *Телия В.Н.* Фразеология в контексте культуры. Научное издание / Отв. Ред. – М.: "Языки Русской культуры", 1999. – 115 с.

7. *Orłoś T.* Polskie i czeskie związki frazeologiczne z nazwami narodowości lub z przymiotnikami odnarodowościowymi // Z problemów frazeologii polskiej i Słowiańskiej: W 6 t. / [red. Basaja M., Rytel D.]. Warszawa, 1994. T. 6. S.139–153.

8. *Pisarkowa K.* Konotacja semantyczna nazw narodowości // Z pragmatycznej stylistyki, semantyki i historii języka: Wybór zagadnień. Krakow, 1994. S.215–234.

9. *Popowska-Taborska H.* Językowe wykładniki opozycji swoi–obcy w procesie tworzenia etnicznej tożsamości // Językowy obraz świata [red. Bartmiński Jerzy]. Lublin, 1988. S.61–68.

10. *Wolkowa S.* Wobraz narodow w serbskiej frazeologiji // Serbska protyka, 2007. Budyšin, 2006.

Демяненко Н.Б., к. філол. наук, доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В СТРУКТУРЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОГО ЗНАЧЕНИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ПОЛЬСКОГО ЯЗЫКА)

В статье предложено рассмотрение семантических особенностей фразеологических единиц польского языка, опосредованно отражающих систему знаний и ценностей польской лингвокультурной общности, а также физическую среду жизнедеятельности поляков.

Ключевые слова: *фразеологическая единица, внутренняя форма фразеологической единицы, этнокультурный семантический компонент.*

Demyanenko N.B., PhD in Philology, docent
Institute of Philology Taras Shevchenko University of Kyiv

ETHNOCULTURAL COMPONENT IN THE STRUCTURE OF IDIOMATIC MEANING (A STUDY OF OF POLISH LANGUAGE)

This article presents consideration of semantic features of phraseological units in Polish, which indirectly reflect the system of knowledge and values of linguocultural community as well as the physical environment of the Polish.

Key words: *phraseological unit, inner form of phraseological unit, ethnocultural semantic component.*

УДК 159.99=111

Денисенко М.В., доц., к. пед. н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОЇ ВТОРИННОЇ КУЛЬТУРНО-МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті йдеться про етапи формування компетентної вторинної культурно-мовної особистості, яке відбувається на основі розширення можливостей мовної і вторинної мовної особистості; розглядаються "очевидні культурні відмінності" і "приховане культурне коріння"; характеризуються фази культури, через які особистість має пройти, щоб стати компетентною; подається модель формування компетентної вторинної культурно-мовної особистості.

Ключові слова: *вторинна культурно-мовна особистість, фази культури, модель формування компетентної вторинної культурно-мовної особистості.*

Глобальні процеси, які впливають на політичну, економічну, соціальну і культурну сфери діяльності людини і посилюють міждержавні інтеграційні процеси вимагають від фахівців нового покоління бути більш активними і гнучкими в соціальному і професійному плані. Активність виражається через розширення співробітництва із зарубіжними партнерами, гнучкість – через